
כתב-יד גאסטר 975 : תזכיר של כולל-הספרדים בירושלים בשנת תרט"ו

Author(s): מ' ולנשטיין

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ח' (תשל"ח), חוברת א - ב, (מ"ג), pp. 75-96

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70060406>

Accessed: 26/11/2011 11:49

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

כתב־יד גאסטר 975: תזכיר של כולל־הספרדים בירושלים בשנת תרט"ו *

מאת מאיר ולנשטיין

בינואר 1954 קנו שלטונות ספריית ריילנדז מאת משפחת המנוח משה גאסטר כ־300 כתבי־יד שומרוניים, כ־350 כתבי־יד עבריים וכלמעלה מ־11000 קטעים, רובם קטנים וקטני־קטנים, של כתבי־הגניזה של קאהיר. משפחת גאסטר נתנה לספרייה במתנה 123 כתבי־יד נוספים.

כתב־היד שלהלן רשום בספרייה 'גאסטר 975', אך בקטלוג שהתקין גאסטר הוא מוזכר כמסמך שנשלח לשר משה מונטיפיורי. מסתבר, שגאסטר רכש אותו ממשפחת מונטיפיורי. המסמך נמסר למשה מונטיפיורי, שהתעניין אז מאוד בבעיות היישוב היהודי בארץ־ישראל. כתב־היד מכיל כעשרים עמודים—מהם גדולים ומהם קטנים. בכתב־היד ארבעה חלקים:—

חלק א, הכתוב בכתב ספרדי, מכיל שני עמודים. תחילתו: 'האמת ניתן ליכתב'. חלק זה חתום בידי שבעה חכמים, ואלו הם: הצעיר יעקב הלוי ס"ט; הצעיר יעקב שאול אלישר ס"ט, יש"א ברכה ה"י (= ה' ישמרהו); מרדכי חיים בכר; יוסף מיוחס ס"ט; הצעיר יעקב קורדובירו ס"ט; הצעיר יעקב קאפילוטו ס"ט; הצעיר חיים דוד חזון ס"ט. לפני חתימת ידם של שבעת חכמים אלו באה החותמת הרשמית של הראשון־לציון של אז—הרב חיים נסים אבואלעפייה, שנתמנה לתפקיד זה בראשית שנת תרט"ו (1854). חותמת רשמית זו עשויה עיגול מעשה־זר של משולשים קטנים ובתוכם באות המילים 'חיים נסים אבואלעפייה חכם באשי בעה"ק ירושלם ת"ו' ומקבילתן באותיות ערביות, אחריהן באות

* הדברים הבאים להלן כוללים את הרצאתי בקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות שהורצתה באוניברסיטה שבירושלים ב־19 לאוגוסט, 1973. הנושא המלא, שהופיע בתכנית הקונגרס הוא: 'כתב־יד יחיד מתוך ספריית ג'והן ריילנדז של אוניברסיטת מנצ'סטר (אוסף גאסטר 975): תזכיר שנשלח לגדיבנים בחו"ל מטעם העדה הספרדית בירושלים'. מאחר שאני מביא להלן את הטקסט של כתב־היד בשלמותו לא ראיתי צורך לסכמו תחילה כדרך שעשיתי לפני שומעי בקונגרס הנ"ל.

מחובתי כאן להודות ל־ Dr. Frank Taylor, Deputy Director and Principal Keeper of the John Rylands University Library of Manchester and staff על שהואילו לשלוח אלי את 'Gaster Hebrew 975'. כמובן מודה אני לידידי מר משה איש־הרוביץ על שטרח שלא תצא תקלה במשלוח התצלומים של כתב־היד.

אותיות לאטיניות דהויות אחדות, הנראות כ־H.B., ראשי-התיבות של 'חכם פאשי'. חלק זה מדבר במצב הכספי הקשה, שבו נתונים כוללי ירושלים ובהלוואה שהם מבקשים מנדיבי חוץ-לארץ כדי לבנות בתי-כנסת שנחרבו.

חלק ב, הכתוב בכתב מרובע ברור, מכיל גם כן שני עמודים. הוא מכונה בשם 'מדבר קדמות' דברי הקדמה. תוכנו הוא מעין תוכנו של חלק א ולפעמים גם מעין סגנונו.

חלק ג נקרא בשם 'קונטרס אמת מארץ' גם הוא כתוב בכתב מרובע ברור. הוא מדבר תחילה על כולל ספרד, שהוא הנושא בעולה של הקהילה בירושלים ומשלם לגויים יושבי הארץ ולגדוליהם מיסים שונים, וכל שעושה כולל הספרדים — לטובת כל עדת ישראל הוא עושה, לרבות עדת האשכנזים. חלק זה מכיל עשרים ושניים פריטים, שהועתקו בידי 'סופר בקי' מתוך פנקס הכולל 'בדמותם ובצלמם'. בהעתקה ניתנות הוצאות של שנה אחת תמימה בגרושים, וממנה מתבקשים הנדיבים-המלווים להקיש על הוצאות השנים האחרות.

חלק ד מכונה בשם 'סדר הכנסת הכולל יב"ץ', והוא מכיל עשרה סעיפים המדברים בהכנסות השונות של הכולל. והיוצא בזה: יתרות ההוצאות על ההכנסות, וההלוואה המיוחלת חיונית.

בחלק א ובחלק ב של התזכיר וכן בעשרים ושנים סעיפי ההוצאה ועשרת סעיפי ההכנסה, הרומזים וחוזרים ורומזים ל'פנקס הכולל' של העדה הספרדית, נמצא חומר היסטורי מעניין, ממנו הבא לאשר את הידוע² וממנו שיש בו חידוש. אני מקווה שפרסומי יסייעו להיסטוריון לחקור את הטעון חקר ממצה יותר מאשר עלה בידי לעשות. נראה כי גם חוקר הלשון ימצא עניין בחומר המוגש להלן. כאן יעמוד על טיבה של העברית, שהשתמש בה סופר מומחה לפני שניים או שלושה דורות — היינו: זמן רב קודם שהגיע בן-יהודה לארץ! — בדבריו על עניינים מעשיים הנוגעים ליישוב. בהערות הרבות שהבאתי על גוף המסמך מוארים כמה עניינים לשוניים, אך רואה אני להוסיף כאן פרטים אחדים: —

במסמך שפע של משחקי-מילים ולשון נופל על לשון, ויש מהם החוזרים בנוסח זהה פעמים אחדות. רבים ממשחקי-המילים קשורים, כמובן, למקרא, אבל גם הספרות הבת-ר-מקראית משמשת להם, במקרים לא-מעטים, מקור; וחן ספרדי מיוחד גם לאלה וגם לאלה. כדי למשוך תשומת-לב אליהם, מרכיב הסופר, כרגיל, נקודה או נקודתיים על גביהן; אין הסופר מדקדק תמיד במין ובמספר.

עד כמה שעלה בידי לבדוק, נמצאים במסמך מילים וביטויים אחדים, שלא בא זכרם במקומות אחרים — כולל מילון בן-יהודה;

נמצאות השפעות של השפות, שרבים מיושבי הארץ היהודים דאו ידעו, ובולטת כאן השפעת השפה הערבית; יש שהסופר מטיל אפילו נקודה על אות מסוימת (ראה, למשל, סוף ע' 24

1 ראה הערה 40 של הטקסט.

2 על פרטים חשובים, שיש להם זיקה לכתב-יד שלפנינו, עיין: אברהם חיים, 'מקורות ותעודות לתולדות העדה הספרדית בירושלים העות'מנית', ש ב ט ו ע מ ב (1).

בכה"י), כדי שיבטאו על דרך הערבית. גם רישומן של הלאדינו והתורכית ניכר לפעמים; לפרקים אנו מוצאים צורת סוף פסוק באמצע פסוק. לדוגמה: יכולו, במקום יכלו; אין עקביות בכתיב: פעמים מלא־דמלא ופעמים חסר־דחסר. מצוי גם כתיב פגום, שמקורו בדרך־כלל בפליטות קולמוס;

ראשי־התיבות מרובים, ומהם שאינם רווחים בטקסטים זולת הטקסט שלפנינו; מילים בודדות, שיש חשש שהקורא יטעה בקריאתן — מנוקדות; חסרים סימני פיסוק; סוף פסוק מסומן על פי רוב באמצעות שני קווים מלכסנים, אף כי לא תמיד מורה תוכן הדברים שיש צורך בסוף פסוק. בדומה לזה, אין הפערים המרובים — הקטנים או הגדולים — וכמו־כן הנקודות שנועדו לסימון סוף עניין או סוף פסוק, עשויים לפי הדרך המקובלת היום. יש שאנחנו מוצאים חרוזים פשוטים — ועל־פי־רוב 'חרוזים עוברים' — בתוך הטקסט.

1א האמת ניתן ליכתב כי כל החובות אשר נעשו בכוללות¹ ארצינו עה"ק ירושלם

ת"ו לא נהיה אלא רק בסיבה גדולה והכרתית שנתחדש בדור שלפנינו והינו כי עד שנת התקצב ליצירה ועד בכלל עם² שכבר היה חוב על הכולל היה דבר מועט מאיזה הקדשות וכנגד זה ברב השנים ההכנסה וההוצאה שווים ולפעמים היה ההוצאה יתירה על השבח ולפעמים השבת יתר על ההוצאה והיו ראשי העדה מנהלים את הכולל בשופי בלי שום טרדה

ובשנת התקצ"ג נתחדש דבר גדול בירושלם ת"ו והוצאה גדולה וכבדה בבנין בתי כנסיות אשר היו חרבים מהם במכסה לוחות ושברי לוחות ומהם במתצלאות ויריעות מטולאות כאהלי קידר לחרב ביום ולקרת בלילה ובאות' שנה העיר ה' את רוח השר הגדול של מצרים³ (שכבש כל אלו הארצות) ונתן רשות (פירמאן) לבנות הבתי כנסיות והסכימו כל הרבנים וכל העדה ועמדו בוריוות גדולה ואמרו עת לעשות לה' ולא כל העתים שוות ואין לך שעת הכשר ועת רצון כזאת לבנות בתי כנסיות שבירושלם דבר שהראשונים מכמה דורות היו מצטערים⁴ ולא עלתה בידם להביא מאמר מלכותו ועת⁵ הגיע עת לחננה ולה' הישועה ואם אפס כסף הנה על סמך שנכתוב לאחינו בני־ישראל שבחו"ל שיתיעצו⁶ בדבר גדול כזה אשר אינינו מושג בכל עת כי כל ישראל חייבים להיות להם חלק

1 נראה, שיש לגרוס ב'כוללות', והריהו שם נרדף ל'כולל', הנמצא במקומות אחרים בכתב־היד.

2 ר"ל: אף־על־פי.

3 הכוונה למוחמד עלי, שליט מצרים, שכבש את סוריה וארץ־ישראל בשנת 1831.

4 ר"ל: מצטערים עליו.

5 נראה, שרצה לכתוב: ועתה.

6 נראה כשיבוש של 'יסייענו'.

ונחלה בבנין בתי כנסיות בירושלם ובכך נמנו וגמרו והוכרחו ללוות לפי שעה בהכשר וריבית מגויים ומבני ברית סך גדול כדי לצאת חובת הבניין ותהלות (!) לאל יתברך כי בתוך שתי שנים נבנו החרבות בתי הנפש והלחשים⁷ והכל בכת השותדות⁸ ומתן דמים בליעות⁹ לגויי הארץ כי לא היו יכולים לבנות אפילו אבן אחת רק על-ידי שוחדות כידוע ומפורסם ואחר כלות הבנין הנ"ז עוד הייתה חורבה גדולה אחורי בית הכנסת והיא קרקע לכולל והיה לנו צער ויסורים כי פריצי הדור הגויים מקנאתם ממנו¹⁰ על הבניין של בתי הכנסיות היו משליכים אבנים וכל מין טנופת באישון לילה ואפילה וגם ביום היו מבלבלים אותנו בשעת התפילה וידם תקיפה ומי היה יכול לדבר עמהם מטוב ועד רע ועל זה הסכימו כל העדה לבנות חצר גם בחרבה זאת ונבנו שם בתים להשכיר ליאודים כדי שלא יטרדונו הגויים

ולמאי דביני בני הרבה כתבים נכתבו לכל תפוצות¹¹ וגם שלוחים יוצאים על פרט דבר זה ולא הצליחו כי זמן בוגד בערי טורקייא ושאר ארצות ומעט מזיער (!) ששלחו מאיזה מקומות לא הספיקו אפילו לפרוע הכשר¹² שנה אחת זוהי תחלת הסיבה גדולה לעילוי¹³ החובות על הכולל

ומאותה שנה היינו לוים בריבית ועל הרוב הינו¹⁴ מתפשרים עם הבעלי חובות עצמם בשעת הדחק להעלות הפירות¹⁵ לקרן ומשנה לשנה מוספא ואולא¹⁶ הקרן הולך וגדל עד כי גדל מאוד

ובפרט בשנים הללו בסיבת המלחמות¹⁷ נפסקו צנורות השפע מערי טורקייא ושאר המקומות ועל זה החובות עלו ריות על הקרן משנה לשנה זוהי סיבה שנועלה החוב הנז' עד שלא נשאר לנו כח לעמוד ואנחנו צווחים¹⁸ על זה מזה כמה שנים לכל המקומות ואין איש שם על לב.

7 על-פי ישעיה ג כ. כאן: בתי-הכנסת, שאדם שופך את נפשו ולחשו בהם.

8 ר"ל: שוחד.

9 כנראה, במקום: 'דמי-בליעות', והתכוון ל'באקשיש'.

10 ר"ל: בנו.

11 ר"ל: אף-על-פי שבינתיים נכתבו הרבה מכתבים לכל תפוצות ישראל.

12 'הכשר' משמש במקום זה ובמקומות זולתו בכתב-היד בתור 'ריבית'. המלה במשמעות זו נפוצה בכתביה במקורות יהודיים, ספרדיים ואשכנזיים במאה ה"ט.

13 ר"ל: להתרבות.

14 קרי: הינו — הננו.

15 ר"ל: הריבית.

16 גדלה והולכת.

17 הכוונה למלחמת קרים (1853—1856), שבעטיה נשתבש משלוח הכספים ליהודי ארץ ישראל.

18 בלשון ימינו: מתריעים.

על כן אנחנו מבקשים מאח"בי אשר בכל המקומות ובפרט להשרים הגדולים¹⁹ היושבים ראשונה יצ"ו²⁰ שיראו סיכום²¹ החוב אשר אנחנו חייבים היום והיינו עד ר"ח אדר שעבר הם ופירותיהם ככתוב לפני²² שמות כל הבח"ו²³ ושם מפורש איש איש על שמו ושני ימי תייו וכל אחד מפורש בלוח קרן לחוד והכשר לחוד²⁴ וערך הכשר על כל חוב וחוב מכל אחד ואחד גם מפורש יוצא בנו' גם החובות שאנו חייבים לערלים ולגויים גם מפורש יוצא חוב היתומים ואלמנות לחוד גם הושם פה מפורש היטב החוב מההקדשות המונחים בכולל כמה הוא הקרן של כל אחד ואחד וכמה הוא ההכשר שעולה מכל אחד ואחד גם שם מפורש חובות אחרים של מיני הקדשות שאנו חייבים לפי שעה לתת להם פירותיהם כל ימי חייהם ולאחר פטירתם יזכה בהם הכולל דבעה"ק ירושלם תוב"בא

ועלה סיכום החוב סך הכל אלף אלפים (מליון) ושש מאות ושבעה עשר אלף גר"ש וארבע מאות ואחד וחמישים גרוש העולים מעלה מטה²⁵ שלושה עשר אלף ליבראס וארבע מאות ליבראס איסטארלינאס²⁶ על זאת גדלה הצעקה גדולה (!) בירושלם כי אין לנו ספק²⁷ לתת הכשרויות ורווחים וכל הבע"ח יתומים ואלמנות צועקים בלב מר ואין עונה עד כי תשש כחינו(!) מצרות על כן אנחנו מבקשים מאחב"י שידרשו ויחקרו משם מי בכס מכל עמו אשר נדבה רוחו אותו להלוות איזה סיכום על ערך פירות כמנהג לונדריס²⁸ שילוו לנו על סמך הכנסת שכירות העולים מהתצרות וכל קרקעות שיש לכולל בירושלם ת"ו ואנו מתכא עלינו לשלם במטבא²⁹ מידי שנה בשנה סך מאתיים וחמישים ליבראס בשופי בלתי מגרעת משכירות הנז"ל ובבוא ההלואה הנז' לידינו תחילת כל נסלק כל חובות שיש על הקרקע ואזי יהיו כל הקרקעות משועבדים לההלואה שילוו לנו

19 רומז כנראה ל ש ר משה מונטיפיורי ולשכמותו.

20 ישמרם צורם וגואלם.

21 ר"ל: סכום. גם להלן סיפום במקום סכום הנהוג כיום.

22 ר"ל: בפנים פנקס הכולל.

23 הבעלי־חובות = בעלי־החובות. לפעמים באים ראשי־התיבות האלה בצורה אחרת.

24 ר"ל: כל אלה מפורשים "שם" — ב פ נ ק ס ת כ ו ל ל . ראה הערה 22 ופתח דברינו.

25 בלשון ימינו: בערך. אחת ממאות המילים המצויות בלאדינו, שקיבלו בה משמעות חדשה במקצת. צירוף־מילים זה נרדף ל'עולה ויורד'.

26 לירות שטרלינג.

27 קרא: ספק, ור"ל: אפשרות.

28 כנראה ר"ל: לפי ריבית הנהוגה בלונדון.

29 ר"ל: אנו מכאן מתחייבים לשלם במיטב וכ'.

רו"מ³⁰ דוקא בכדי שיהיה לכם בטוח³¹ ואזי מהריות שיהיה לנו מהפרש
ההכשרויות מהערך שאנו פורעים פה מדי שנה בשנה לערך שיהיה לפי מנהג
לונדריס ובצירוף שאר ההכנסות שיש לנו בירושלם הן מבית והן מהבאים
מבחוץ מגדרים וגדבות ושלוחים וכיוצא יהיה מהם לצורך סילוק ופריעת חוב
ההלואה הנו' מעט מעט ומהם לצורך הוצאות העיר וכלכול עניים ודברים
הצריכים לצורך ישוב העיר אשר אין פיטור מהם³² ובוה נכון לכם בטוח כי
לפי איזה שנים³³ (היות שאין אנו יכולים ליתן קצבת זמן לפריעת קרן החוב
הזה) נוכל לסלק מעלינו את החוב הזה ונהייה מיושבים לעבודת ה' והדבר הזה
לא נפלאה היא ולא רחוקה ואתם משם יכולים למנות איש נאמן לעמוד על זה
והכל יהיה כתוב וחתום ומקויים בקאנסיליריאה של הקונסול³⁴ בכדי שיהיה
לכם בטוח בלתי שום חששה

ובכן לצדקה תחשב לכל מי שיעשה זה הדבר להלוות לנו סך מסויים על
משכנות מבטחים³⁵ עת לעשות לה' חזקו ואמצו אל ירך לבבכם ותעשו אופן³⁶
לשלוח הלואה גדולה ויהיו מובטחים מידי שנה טרם בא זמן המוגבל של הפירות
ישלחו עלינו קמביאל³⁷ ואנחנו פורעים הפירות בזמנם עד סיכום מאתים
וחמישים ליבראס כנו' בלתי מגרעת ומגלגלים זכות על ידי זכאי למי שישתדל
בענין זה וזהו בניין עה"ק ירושלם ותיקון האמיתי³⁸ כי בהתקן הכולל הכל
יתוקן ומכאן ולהבא חושבנא טבא³⁹ וה' יברך את עמו בשלום
(כאן באות החתימות של הרבנים, וראה פתח־דברינו).

ממדבר קדמות⁴⁰

א2

מכאן מודעה כי כל החובות אשר נעשו בכוללות ארצנו עיה"ק ירושלם תו"ב לא
נעשו רק בסיבה גדולה והכרחית שנתחדשה בדור שלפנינו והיינו כי בשנת

30 רום מעלתם.

31 ר"ל, שתהיו בטוחים, ואולי התכוון לכתוב 'לבכם', וגשרה משום־מה הב'.

32 'ומהם' שבתחילת המשפט מוסב על ההכנסות שפירט, שיש להשתמש בהם לצורכי העיר, ושאינ
להימלט מהם.

33 ר"ל: כי כעבור שנים אחדות.

34 במשרד הקונסול האנגלי (באותן שנים גיימס פינ').

35 לשון נופל על לשון ישעיה לב יח. כאן: ערבונויות בטוחים.

36 כלומר: ותמצאו דרך.

37 מסתבר, שנתכוון לומר: היו בטוחים, שהריבית חשולם בזמנה שנה שנה; ושלחו נא לנו
קמביאל (מפי ר. יצחק מולכו: שטר, וכאן הוא משמש לתזכורת) לפני הזמן שקצבתם לתשלום.

38 ר"ל: והדרך הרצויה.

39 ר"ל: יעלה החשבון יפה.

40 'מדבר' מלשון ומדברך נאווה (שיר השירים ד, ג). קדמות — עיר למטה ראובן. ראה דברים ב
כו, וכאן: דברי הקדמה.

התקצ"ב לבריאה היה חוב על הכולל דבר מועט והיה ברוב השנים ההכנסה עם ההוצאה שוים לטובה ולפעמים היה ההוצאה יתירה על השבח ולפעמים היה השבח יתר על ההוצאה מאי דביני וביני⁴¹ היינו מנהלים כוללות עיק"ו תו"ב⁴² בריווח ובשופי ומשנת תקצ"ג ואילך נחדש⁴³ לנו הוצאה גדולה וכבדה בבנין הארבעה בתי כנסיות יב"ץ⁴⁴ שבירושלם תו"ב אשר בעונותינו היו חרבים ומהם היו במכסה לוחות ושברי לוחות ובמחצלות ויריעות מטולאות כאהלי קדר לחורב ביום ולקרח בלילה ואבותינו הקדושים כמה בזו כסף בזו זהב⁴⁵ כדי לבנות תקרה בבית הכנסת אחת ואפילו של לוחות ונסרים ולא עלתה בידם ואותה השנה העיר ה' את רוח השר הגדול (אברהים פאשה) שר מצרים ונתן רשות וכת מספיק לבנות הבתי כנסיות והסכימו רבני הזמן ומלכם בראשם הגאון הגדול כמוהר"ם סווין⁴⁶ ב"ע וזיע"א⁴⁷ לעמוד בזריות גדול על אמת הבנין כי אמרו עת לעשות לה' ולא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא לבנות בתי כנסיות וראשונים כמלאכים בידם הקודש⁴⁸ לקחו מרה וחצינא⁴⁹ ובכתף ישאו אבנים וטיט לבנין הבתי כנסיות בחיבה גדולה כדי לחמם את לב המון אהב"י ולזכותם בבנין מקדש מועט⁵⁰ ועל זה הוכרחו ללות ברבית סך גדול עצו"ר⁵¹ כדי לצאת ידי חובת הבנין הנז' ואחרי גמר הבנין הנז' היה סמוך להבתי כנסיות חורבה אחת גדולה מחורבות ירושלם והיה מגיע לנו צער גדול בסיבתה כי פריצי הגוים מקנאתם על הבנין עלינו היו משליכים כל טיגופת שם כאישון לילה ובאפלה גם ביום היו מבבלים אותנו בשעת התפילות וידם היתה תקיפא עלינו ולא היינו יכולים לדבר עמהם מטו"ר⁵² כי יכבדו ידיהם עלינו וגם היה מקום מוכן לכל פורענות והסכימו רבני הזמן זיע"א לבנות גם החורבה ותל"י⁵³ נבנתה על תילה חצר אחד גדולה עם כמה וכמה בתים גדולים ומקוה טהרה ובארות מים בנין

41 ר"ל: כך . . .

42 עיר קדשנו תבנה ותכונן במהרה.

43 ר"ל: נתחדשה.

44 ראשי"תיבות: יכוננו בצדקה (— ועל"פי משלי טז יב). במקום אחר בכתב־היד מופיעים ראשי"תיבות האלה בצורה אחרת. ארבעת בתי־הכנסת הנזכרים פה ידועים בשם הכולל 'ר' יוחנן בן זכאי'. הללו שימשו כמין מרכז רוחני ליהדות הספרדית והמזרחית בכלל.

45 לשון גופל על לשון נחום ב י.

46 הוא ר' (שלמה) משה סווין.

47 נוחו עדן וזכרו יגן עלינו, אמן.

48 *ריחף לפני: שאו י ד י כ מ ק ו ד ש (תהלים לד ב).

49 ארמית: מעדר ומגרפה (ובערובין עז, ע"ב: 'מרא' בא').

50 הכוונה לבתי־כנסת. ביחזקאל יא טז: מקדש מ ע ט .

51 עצום ורב.

52 מטוב ועד רע.

53 ותודה לאל יתברך.

הדור נאה ומשוכלל עכ"פ⁵³ היתה הוצאה גדולה לבנות הנהרסות ודין גרמא⁵⁴ כי מאותה שנה ואילך היינו ליום ברבית כדי לשלם לגוים רבית מחוב הבנין הנז' ומשנה לשנה קרן החוב מוסיפא ואולא הולך וגדל כי עד גדול מאד ועול החובות השתרגו עלו על צוארנו רבו למעלה ראש וכשל כח הסבל והנוגשים אצים דוחקים ולוחצים ועל סיבה זאת הוכרח הרב הגאון הזקן מוהרי"ק⁵⁵ ולה"ה לצאת אשתקד מקו' ⁵⁶ לחו"ל להתראות עם שרי וגדולי ישראל הי"ו לראות איזה תיקון טוב על ענין החובות ⁵⁷ כי חוששנו פן ח"ו אויבינו ילעגו לנו ובל נהיה לבוז ח"ו ואיזהו חכם הרואה את הנולד ובאמת יש תיקון לפריעת חוב הכולל אזי כפי החשבון של ההכנסה וההוצאה מדי שנה בשנה כאשר נבאר יבאו בשוה לפי רבות השנים הן חסר הן יתר כפי חידושי השנים ⁵⁷* ומקרה הזמנים באופן כי תכלית מבוקשינו הוא ענין פריעת קרן החוב מהכולל ⁵⁸ יב"ץ לקיום עה"ק תובב"א ועל זה סדרנו פה בכתב יושר דברי אמת סדר ההכנסה וההוצאה של הכולל יב"ץ כל דבר ודבר בפני עצמו ותן לחכם מאריא דחושבנ' ⁵⁹ להבין דבר אמת לאמתו ועינינו אל ה' אלודינו ⁶⁰ הוא יראה בעונינו ויוציא ממסגר נפשנו ואת נפש אויבינו השמהים עלי גיל לרעתינו ידכא תחת רגלינו ועינינו ועיני כל ישראל אחינו המשתתפים בצרתינו ומבקשי טובתינו וטובת בית קודשנו ארצנו ונחלת אבותינו יראו בבנות הארץ ⁶¹ בנין ההריאל ⁶² משית לישראל ובא לציון גואל כיר"א ⁶³

קונטרס אמת מארץ

א3

בו מבואר יוצא סדר הכנס' והוצאה מכולל עיר הקודש ירושלם ת"ו על שנה אחד וממנו נלמוד לכל שנה ושנה באין חסר והן יתר ⁶⁴ מעלה ומטה מה אעידך מה אדמה לך ואנחמך וגו' כי גדול כים שברך מי ירפא לך

53 על-כל-פנים.

54 ר"ל: וזה גרם.

55 הרב יצחק קובו, שיצא בשנת תרי"ד בשליחות כוללות הספרדים ונפטר באלכסנדריה של מצרים.

56 מקודש, ור"ל: מארץ הקודש, ולשון נופל על לשון מידות א, ו. ראה: יחזקאל מב יד.

57 בלשון ימינו: למצוא דרך רצויה כדי לתקן את עניין וכו'.

57 ר"ל: הנסיבות השונות המתחדשות בכל שנה.

58 ר"ל: עיקר תכלית מבוקשנו אינו אלא עניין פריעת החוב וכו'.

59 בעל-החשבון.

60 אלוהינו.

61 ר"ל: בבנין הארץ, ולשון נופל על לשון בראשית לד א.

62 ביחזקאל מג טו; הראל, ובישעיה כט ב: אריאל.

63 כן יהי רצון אמן.

64 לשון נופל על לשון ב"ב ז, ב ועוד. וכאן רמז לדבריהם, שהם בבחינת הן-צדק במלואו.

קדם לעין⁶⁵

על אלה אני בוכיה הן אלה קיצור חשבון הכללי מכל הוצאות כוללות עיר קודשנו ירושלים תו"כ העלובת נפש כולל הספרדים יצ"ו המוכים ומועונים בהוצאה הנצרכת לגויים יושבי הארץ וגדוליה וסובלים על שכמנו את מכות הארץ ואת תחלואיה הוצאותיה ופיזוריה⁶⁶ לישוב העיר כדי שנוכל לשבת על אדמת הקודש וגם כדי שיהיו דרכי ציון שמורות לכל עובר ושב מבני ברית מכל פגע רע וגם שישבו אתנו לבטח גם שאר כוללי אחב"י האשכנזים פרושים חסידים וואלין ורוסיין ואנשי הו"ד ואשכנז דייטשלאנד הכל מוטל עלינו הספרדים אורחי הארץ הקדומים הדרים פת עה"ק ירושלים תו"ב (רעייאת)⁶⁷ אדונינו המלך החסיד ורח' סולטאן עבד אל מאג'יד⁶⁸ יר"ה ות"ת⁶⁹ ומן ההכרח לרצותם כמנהג אבותינו ולתת להם כל הקבוע להם מידי שנה בשנה מנת כוסם מעשה אבותיהם בידיהם זה דרכם דרך משובשת בזמן שהלבנה מתחדשת חודש יוצא וחודש נכנס פרוי יתן בעתו ופוט"ר אותו⁷⁰ ורבים מגדולי ושרי ישראל הי"ו חשבו לבא בכח מאמרי מלכות יר"ה ולפטור אותנו ולא יכולו מכמה סיבות גלויות וידועות והמפורסמות אינן צריכות ראייה ומה גם כי כל בתי דירות אחב"י הלא להם הוא⁷¹ ואם נמנע מהם לחם חוקם גם הם יוסיפו על שכירות הבתים על שלישים ועל רבעים⁷² על כן מן ההכרח ללכת עמם בשלום ובמישור כדי שלא יבוטל ישוב העיר ומה גם כי בימים האלה ובזמן הזה רבו כמו רבו קופצים על הבתים ועל החצרות⁷³ בדמים יקרים רבים ועצומים מה שאין הפה יכולה לספר ומה שאין ידינו משגת ואפילו לשליש ולרביע כידוע ומפורסם כל זה בריש גלי בכל קצוי ארץ

ב 3

65 בבמדבר לד יא, הדברים כפשוטם, וכאן ר"ל: הערה מוקדמת.

66 מקביל ל'הוצאותיה', ור"ל: סכומי הכסף הרבים. ואולי התכוון לפיזוריה הגאוגרפיים, וכפי שהוא מבאר והולך: 'כדי שיהיו דרכי ציון שמורות לכל'.

67 היינו: אורחי הארץ.

68 מלך מ'1839—1861, ובזמנו ניתנו ליהודים כל הזכויות שניתנו לנוצרים מכוח 'שתי תעודות הזכויות' הידועות.

69 ירום הודו ותגדל תהילתו.

70 כאן: וכך אינו מוסיף להטרידנו. (ואולי בהשפעת הערבית: ומסיים אותו). ובנקודות שהטיל על 'פוט"ר' רמז ללשון נופל על לשון. השווה למשל, ברכ' ו, ז: השווה גם בראשית מא, ח.

71 חלק ניכר ממגורי היהודים בירושלים היה בשכירות מן הגויים, אך כאן נקט לשון גוזמה.

72 כאן: בשליש או ברביע, והוציא הדברים מפשוטו של מקרא. ראה, למשל, שמות כ, ה.

73 רומז להתברות האוכלוסיה היהודית בירושלים שהביאה להתייקרות דמי השכירות.

י צ א ע ת ק ⁷⁴

על יד סופר בקי מהכולל מעיקר פנקס הכולל כדמותו בצלמו חשבון הוצאת שנה אחת תמימה דשייכא לכל שנה ושנה בל⁷⁵ תוספת ובלא מגרעת

א

זה יצא ראשונה הוצאה קבועה חובה עלינו לתת לגוים ואילי הארץ נקראי (אפאנדיאי) והקטנים ממשפחת השוראפה⁷⁶ ושאר דיירי ארעא מחוגר תגורה ומעלה איש איש לפי אוכלו כמכסת נפשות המשפחה איש אשר באהלו כל הקבוע להם מידי שנה בשנה לחטאת קבועה כי עיקר ישוב העיר תלוי בהם ובמאמרם וזה להם חק בל יושבת קצוב להם⁷⁷ מכח זכות ירושת אבותיהם מימות עולם ומשנים קדמוניות עלה בקבץ⁷⁸ מידי שנה בשנה לא פחות מסך טו אלף גרוש 15000 טורקי

ב

הוצאת הפילאחין רוצה לומר שוכני הכפרים עובדי מלאכת האדמה גדוליהם נקראים (שייוך)⁷⁹ אשר בכפרים סביבות ירושלים והן המזה שומרי הדרכים דרך יפו ות"ב קרית יערים ואנשי הרמה מקום שמואל הנביא זי"ע ואנשי דרך שכם ות"ב⁸⁰ ואנשי דרך אפרת קבר רחל אמנו זי"ע ושוכני בית לחם ושוכני בית עלמין היושבים על מי שילוח שלא יבואו לחטוטי שכבי ח"ו⁸¹ וכמה פעמים כי מתרעמים עמנו⁸² על איחור לחם חוקם ובאי' ומחטטים על האבנים ומצבות המתים באישון לילה והיה במחשך מעשיהם כי שם ביתם לכן מוכרחים אנחנו על כורחנו לרצותם עלה בקבץ י"ב אלף גרוש ובעונות כמה שנים כי ידם תקיפא עלינו ועלה 12000 הוצאתם ח"י אלף ועשרים אלף גרוש בכל שנה

ג

צרת הסוקאר הוא לספק להם לגוים במיני מתיקה כפי מה שקבוע להם מזמן קדמון חק בל יושבת ופוטרי אין והיינו לפני אידיהן הגדול והקטן (עיד אל כביר

74 בשמואל א ב ג: 'עתק': גאווה, וכאן: העתק.

75 נקוד על 'לו', לרמוז, שאומנם גיתנים כאן פרטים מעיקר חשבון ההוצאות של שנה ת מ י מ ה 'כדמותו בצלמו', אבל בשנים אחרות יש להוסיף לו — לחשבון זה — עוד הוצאות.

76 שורפא — מכובדים, בני משפחות צאצאי הנביא מוחמד.

77 ר"ל: לבל יקופח אשר היה קצוב להם וכו'.

78 לשון גופל על לשון: עלה בכבש (זבח' ה, ג ועוד). ור"ל: כל זה עלה במקובץ, בסך הכל.

79 הרבים של 'שיך' בערבית.

80 תיבנה ותכנון במהרה.

81 ר"ל: כדי שלא יבואו לחטט בקברות מתים.

82 ר"ל: כאשר התרעמו עלינו.

ואל זגיר) ובחדש (מחראם) ראש שנתם ובחדש (רמזאן) הצום ויש מהם גם בתוך השנה יום הולדת להם לבן ולבת ויום הנישואין מבני הנגידים וגדול יום המיתה לנחם אבליהן במיני מתיקה כי כן מנהגם ולפעמים על לא נגע ולא פגע ותובעין בפה על ידיהן וע"י משרתיהן או שילוחיהן פעם אחר פעם וסוף סוף כיילינן להו בקבא רבא⁸³ בכל עת וזמן לכל הגדול מחבירו עלה בקובץ⁸⁴ מידי שנה בשנה: 2500: אונקיות הנקרא אוקה וכל אוקה בערך ששה גרוש סך הכל 15000 טו אלף גרוש ובעונות כמה שנים זה אח"ז עלה עד ח"י אלף ועשרים אלף גרוש או בסיבת צרת⁸⁵ עניהם כי לוקחים בעל כורחנו יתר על חוקם או בסיבת יוקר הסוקאר או כי אין לנו ממון מזומן ואנחנו לוקחים בהקפה ביוקר מעט בהמתנת ג' או ד' חודשים

ד

ב4

הוצאה למשרתים מן הגוים גדולי ואילי הארץ משרתיהם ומשרתי משרתי' הן הם נקובים⁸⁶ אצלנו בשמות והוצאת (הקאואציץ)^{86*} ר"ל⁸⁷ נושאי כלי זיין וכלי קרב וצריך לפייסם בימי חגם וצומם לכבוד אדוניהם גם בימים המקודשים שלנו ובג' רגלים פרט לימי הפורים והן המה שומרי העיר הסובבים בעיר ברחובות קריה לשמור בתי יושבי הארץ מגנבים ושודדי לילה מפחד בלילות גם הוצאה בכל עת צרה שלא תבוא במ' ⁸⁸ לעתות הצרכים ⁸⁹ להציל איזה יהודי מכל אשר יקר מקרה לא טהור ומנחין ⁹⁰ אותו במשמר ע"כ ⁹¹ דבר פשע כי יחטא ואשם או כי ינצו אנשים יחדיו והכה איש את רעהו או מפני חוב ועלילות דברים וכיוצא גם לרבות הוצאה ליום הביקור השר הגדול הבא מקמ"ר ⁹² קושטא קאי ⁹³ מידי שב"ש ⁹⁴ ויש ב' פעמים בשנה וצריך עפ"י מנהג העיר להקביל פניו במנחה ההולכת לפני מעלת פקידיו הזמן הי"ו והיינו לכל גדוליו שריו ומנהיגיו עלה בקבץ בשנים כתקנן 1150 י"א או י"ב אלף גרוש ובעונות אלו דברים שאין להם שיעור כי כמה שנים רבים

83 מודדים להם בקב מלא, כלומר: נותנים להם בעיין יפה.

84 כאן 'בקובץ' בלי נקודות, וגם כאן ר"ל: במקובץ — בסך הכל.

85 צ"ל: צרות.

86 הכוונה: הם רשומים ב פ נ ק ס ה כ ו ל ל .

86* הקאואוסים. שומרי ראש שהיו מלווים נכבדים ובעלי משרות רשמיות (גם לחכם באשי נלוו קאואוסים).

87 רוצה לומר.

88 אולי במשל = למשל.

89 ר"ל: בזמנים שיש צורך וכו'.

90 צ"ל: ומנחין, ור"ל: ושמים.

91 על כל.

92 מקריט מלך רב.

93 משחק מילים: 'קושטא קאי שיקרא לא קאי' (שבת קד, ע"א).

94 שנה בשנה.

רעים ומרים כי המר לנו שדי⁹⁵ ועלו ההוצאות האלו לסך עצי"ור⁹⁶
וזה היה התחלתא⁹⁷ דפורענותא לחורבן כוללות ארצנו

ה

כרגא⁹⁸ דמלכא דינא דמלכותא ומוכרת הכולל ליטפל⁹⁹ בעינין בעבור
הענים¹⁰⁰ והת"ח יצ"ו והוא כי עפ"י מאמר אדונינו המלך יר"ה כי מלך
חסיד הוא¹⁰¹ הטיב חסדו שלא יתפסו בכרגא לכל גבר וגבר בשום מקום
רק הכולל יתן בעד כל ישראל והכולל יקחו מן הפרטים והנה דמי
הכראגה דפה ירושלם הוא עשרת אלפים בעד כל ישראל הי"ו והכולל
לוקחים מכולל הת"ח אלף גרוש לסייע בעד כרגא הנז' ועוד מקבץ
הכולל מן הבעלי בתים שאינם ת"ח הבאים לשכון כבוד בארצנו ויש
בידם כח לפרוע כרגא דמלכא בין רב למעט מקבצים¹⁰² : 2500 : נמצא
לוקח הכולל ג' אלפים ות"ק גרוש ומניחין הכולל לתשלום הכרגא עוד
ששת אלפים ות"ק גרוש מידי שב"ש זאת היותרת חוץ מההוצאות
6500

ו

הלבשת ערומים יחפים עניים צנועים ובעלי תורה ואביונים ויתומים
ואלמנות בם עור ופסח בכל ג' רגלים גם בחנוכה כרים וכסתות לימי
החורף להתכסות בהם עניי בני חוץ ממה שנותנים להם מבית
העזבונות היינו מכל איש ואשה הנלב"ע¹⁰³ ויורש אין להם מקבצים
שמה כל מלבוש ישן הראוי לענים ומתחלק להם בזמנים מוגבלים עלה
בקבץ ח"י אלף גרוש (ומדאנה מדבר כי הן בעון זה ד' שנים כי נפסקה
ההלבשה הנז' הן כי הכולל בשבר על שבר הן כי יד הציבור מטה אגב
דוחקיהו ונפיש צעריהו¹⁰⁴ הן כי איתוספו ספסלי דעניי מד' כנפות
הארץ בירושלם¹⁰⁵ והא והא גרמא כי אין ניתן להם רק בגדים ישנים

95 ר"ל: שכן עברו עלינו הרבה שנים רעות אשר בהן המר לנו ה' וכו'.

96 עצום ורב.

97 = אתחלתא.

98 מס גולגולת (בערבית כראג').

99 כנראה ר"ל: לטפל.

100 קרי': העניים.

101 ראה פתח דברינו.

102 ר"ל: ממקור זה מקבלים וכו'.

103 הנפטר לבית עולמו.

104 ר"ל: בגלל דחקם ורוב צערם.

105 ר"ל: וגם מפני שנוספו בירושלים ספסלי העניים שבאו מארבע כנפות הארץ.

מבית העזבונות כנו' וברצות ה' לשוב הו' ¹⁰⁶ שפע בכולל יכב"ץ ¹⁰⁷
 כי ירחמו על הכולל אתב"י המתנדבים בעם שרי וטפסרי בני"ו הי"ו עוד
 נשוב להלבישם כמשפט הראשון ביתר שאת) כיר"א ¹⁰⁸

ז

עולת החודש ¹⁰⁹ צדקות ורחמנות לעם בני"י העניים והאביונים יתומים
 ואלמנות את הפסח ¹¹⁰ ואת החולה מעות בעין מדודים ¹¹¹ להחיות את
 נפשם כפי הזמן והערך חוץ מפת לחם ומזון שנוטלים מהקופה כאשר
 נבאר סך הכל ט"ו אלף לשנה

15000

ח

הוצאה חדשה מהעניים המוניים ¹¹² הבאים פה עה"ק מד' כנפות הארץ
 דלית להו מגרמייהו כלום ¹¹³ באומרם נקומה ונעלה ציון כי שם צוה ה'
 את הברכה גדולה צדקה ¹¹⁴ ששולחים השרים והסגנים רוזני וקציני ארץ
 לענין אה"ק לכלכלם ולנהלם בלחם ובכסות והן עתה מכח שמועות
 הגאזיטאס שלי"ת ¹¹⁵ כי כל שרי וטפסרי ארץ אירופה שמו עיניהם ולבם
 ליסד בציו' יסוד טוב ולתת להם מחיה וכלכלה ולבקש להם מנוח וללמוד
 להם ¹¹⁶ כל מלאכה בפאפריקאס ¹¹⁷ ולא יצטרכו עוד לעם אחר ודין
 גרמא כי בעונות ספינות באות מים וממערב מסוריא וערביא וטורקיא
 כולם עניים וערטילאין יחפים ועניים מרודים ולא נכרו בחוצות ופושטים
 ידיהם ליטול מן הצדקה ומן התמחוי מן הכלל ומן הפרט ואם העלם
 נעלים עין מהם תכף נותנים כתף סוררת והופכים לבם אחורנית אחרי

ב5

106 אולי רמז להכנסות מכולל הו"ד (הולנד דייטשלאנד), היינו לכספים שנשלחו ע"י הפקידים
 והאמרכלים באמשטרדם לכוללות הספרדים.

107 ראה לעיל, הערה 44.

108 ראה לעיל, הערה 63.

109 משחק מילים, ור"ל: ההוצאה מדי חודש בחודשו.

110 קרי: הפיסח.

111 ר"ל: המעות ניתנות במזומן.

112 ר"ל: בגלל העניים משכבות העם העניות והפשוטות.

113 שאין להם משלהם ולא כלום.

114 ר"ל: בגלל הצדקה הגדולה.

115 העיתונים, שבח לאל יתברך.

116 ר"ל: וללמדם.

117 בבתי-החרושת.

ההבל ויהבלו כת (המיסיונאר והפורדיסטאן) וכילין להו בקבא רבא ¹¹⁸
 כל הבא ברוך הבא לחם ומזון בלתי רזון כסא טבא לפום בשרא לפום ¹¹⁹
 כי אלה הכיתות שלוי עולם השגו חיל העוה"ן יש להם ע"מ ¹²⁰ שיסמכו
 כי ממדינת בירטאניי (!) וכיוצא בא יבא ברינה להם בכל עת וזמן מנה
 יפה במידה גדופה ¹²¹ תרקבא דדינרי ¹²² כסף וזהב לרוב והכל הוא
 למען תפוס את ישראל ח"ו ואנחנו נפשנו יבשה אין כל מדלית איסר ¹²³
 אין חונן ואין מרחם ציון היא דורש אין לה ולא דיי לנו עוניינו ולחצנו
 בשבתנו על ציר הבצר ¹²⁴ דקבו צערים ¹²⁵ זה בזה בצעריך ירושלם ¹²⁶
 אלא כי גם אלה העניים עדת פריצים היו בעוכרינו בלכת אחרי ההבל
 ולהוציא ¹²⁷ לעז על יושבי ירושל תו"ב שתו בשמי' פיהם ולשונם תהלך
 בארץ טוביה חטא וזינגוד מינגד ¹²⁸ ואינן מבחינין בין בני ציון היקרים
 ובין אלו הערטילאים ורקים מכל טוב הבאים מחו"ל אדעתה דהכי ¹²⁹
 שמלבד שאינן בני תורה גם אינן בני תרבות ¹³⁰ ואם ימצא אחד מעיר
 כי היה בעל תורה ועיר שם ובחשכים הלך לו ¹³¹ סופו הוכיח על תחילתו
 כי מן השפה ולחוץ היתה עפדתם ולבם לא נכון על זה היה דוה לבנו
 שמענו ותרזו בטנגו על הגאזיטאס היוצאות מעיר לונדון מכח המיסיונאר
 באומרם כי כביר מצאה ידם וכי פיתו וגם יכלו והשיגו חייל ¹³² מכמה
 נפשות מישראל בירושלם להביאם לאמונתם הכוזבת תחת שלוש רגזה

א6

- 118 ר"ל: הם הולכים אחרי ההבל, שהוא כת המסיון הפרוטסטאנטי, הנותנת להם את לחמם ומשקם בסבר פנים וביד רחבה.
 119 ר"ל: לפיהם של המבקשים.
 120 על מי.
 121 לשון נופל על לשון 'מיתה גדופה' (במ"ר, י).
 122 השווה קיד' יא, ע"א. כאן ר"ל: הרבה כסף (דינרי זהב).
 123 לשון נופל על לשון המצוי בספרי הפוסקים בעניין איסור והיתר, וכאן ר"ל: משום שאפס כסף. השווה: איסור האיטלקי (קיד' א, א), שהוא מטבע רומי.
 124 לשון נופל על לשון 'סיר הבשר' (שמות טז, ג), וכאן: איסורים הממעטים כוחנו.
 125 נקוד על 'הצערים', וכנראה התכוון ללשון נופל על לשון מלכים ב ה, כו.
 126 ור"ל: התחברו היסורים הקיימים בירושלים. ו'בצעריך ירושלים' — לשון נופל על לשון תהלים כב ט.
 127 ר"ל: בלכתם ובהוציאם.
 128 הפסוק תהלים עג ט; המימרא על-פי פס' קיג, ע"ב, ושם: 'זיגוד'. ור"ל: מטילים האשמה על האיש שלא חטא, וכפי שהוא מבאר והולך.
 129 קרי: אדעתא דהכי, ור"ל: לשם כך.
 130 בתלמוד: על בהמות וחיות, וכאן, כבעברית שבימינו; על בני-אדם.
 131 כלומר, שלא היה ידוע בקהל.
 132 בתהלים עג יב: 'והשגו'.

ארץ¹³³ והכל הוא לאתווי עניותא לישראל¹³⁴ כי ישמעו אחב"י הי"ן¹³⁵ ויהפכו אלינו עורף ולא פנים ומאי דביני וביני המה יפעלו פעולתם ויצליחו במרמותם¹³⁶ ודעו לכם אחב"י די תחות כל שמיא¹³⁷ כי מכל יושבי ירושלם תו"ב ומכל אנשי צורה הבאים מחו"ל לשכון כבוד בארצנו חלילה חלילה אין גם אחד שיקרב אל פתח ביתם רק רע אלו הרקים והפוחזים הבורחים ממדינתם כל איש נושה ומר נפש¹³⁸ והם בלאו הכי גרפים הם גרפים בחיזוקי אמונה אומן¹³⁹ ומשתחויים לאגורת כסף וכי ירעב יקלל למלכו ולאודיו^{139*} נע וגד על פת לחם יפשע על אלה יוכלו למען תפוס¹⁴⁰ ואפילו אלה הרקים אשר ניפתו ויכלו להם וקבעו להם הספקתם חטאת קבועה לחם לפי הטף לשובע אילו היו מוצאים בטהרה מכוללות אחב"י לשליש ולרביע מההכנסה הזאת על חצי מחיית לחם לבד תכף היו חוזרים כולם כמשמע לדת"י¹⁴¹ כאשר בזה השנה היא תרט"ו לב"ע¹⁴² חזרו ובאו לדת"י כמו ח' נפשות זו"ן¹⁴³ ונתרצו לפת חרבה של ישראל ושלוח בה לעת"ל בעה"י¹⁴⁴ ולא לבית מלא זבחי ריב והקב"ה יריב ריבנו ויקנא לארצו ולעמו למען שמו ודי בהערה זאת לכל איש גלבב אוהב יושר ושופט צדק גוסף על זה שלם בעד אלה העניים חמר מדינה¹⁴⁵ כבואן גם צידה לדרך לאלו האורחים הבריונים אשר אנחנו מגרשים אותם לחו"ל כדי לטהר את הארץ כדי שלא יבא שום חילול ה' על ידם כנו' כי יש מהם רווקים ויש מהם באים משפחות משפחות גם בחור גם בתולה יונק עם איש

ב6

- 133 על־פי משלי ל כא. ניקד 'שלוש', כדי לציין כלשון נופל על לשון, ור"ל: אמונת השילוש של הנוצרים: אב, בן ורוח־הקודש.
 134 לשון נופל על לשון הרווח בתלמוד: "הכל" לאתווי מאי? ור"ל: הם עושים הכל כדי להביא עניות לישראל, וכפ' שהוא כבאר והולך.
 135 אחינו בני ישראל, ה' ישמרם ויצילם.
 136 במרמתם.
 137 אשר תחת השמים (דניאל ז כו).
 138 ר"ל: כל איש שנושים בו וכו'. ותפש לשון המקרא שלא כדין (בשמואל א כב ב 'נשא' בא').
 139 ואמנותם רופפת.
 139* ולאזהיר.
 140 ר"ל: למען תפוש אותם בלבם (ראה: יחזקאל יד ה).
 141 אולי ר"ל: במשמעתם לדת ישראל.
 142 לבריאת עולם.
 143 זכר ונקבה.
 144 לעתיד לבוא, בעזרת ה' יתברך.
 145 בפסח' קז, ע"א, מדבר בין, וכאן — לשון נופל על לשון 'חמרא' הארמי, ואולי ר"ל יש שלם להם דמי־רכיבה על חמור בבואם למדינה. (להלן הוא אומר, שכדי להוציא את המומרים מן הארץ יש 'ליתן להם שכר בהמתו').

שיבה וגם להוציא להם (פאשו פורטו) ¹⁴⁶ וליתן להם שכר בהמתו
2500 אלה ברכב ואלה בזוים ¹⁴⁷ עלה בקבץ ב' אלפים גרוש או ג' אלפים
בשנה

ט

א קופת העניים כי מזמן קדמון לא כביר קופה זאת היתה נדרשת בפ"ע ¹⁴⁸
כמו שאר קופות של ירושלם הידועות והמפורסמות בענין הכנסותיה
והוצאותיה והיו להקופה הגז' הכנסות גדולות וידועות מן הארץ מחו"ל
ולא היתה נצרכת כולל כלל ולפעמים הגבאים היו לווים מפרטים לפי
צורך השעה כדי לנהל לעניים ולאורחים בלחם ומזון ולפי רוב השנים
עם דר ודר רבו ההוצאות וניתוספו העניים ויצאתה הקופה חייבת מ'
אלף גרוש ויהיה מאז הוכפלו הצרות ולא יכולו הגבאים להתאפק כי
החוב הולך וגדל כי ריבית אוכלת בקופה ואז רבני הזמן הסכימו לתקן
כדי שלא תתבטל הקופה הזאת ולא יתאמר ¹⁴⁹ על ירושלם עיר שאין בה
תמחוי והוטלה הקופה עם כל חובותיה והוצאותיה על הכולל יב"ץ
על כן מוכרחים ליתן מן הכולל ביד הגיזברים והגבאים שהושמו מתחת
ידי טובי העיר ¹⁵⁰ הי"ו סדר ההוצאה כאשר נבאר דהיינו פת לחם לכל
נפש המתחלק משבת לשבת לאלף וח' מאות נפשות שיהיה להם לחם
בש"ק ¹⁵¹. והיינו כי ערך אלף ומאתיים לחם נותן הכולל ממצות מידי
שבת בשבתו ועוד ת"ר לחם מקבצים בכל יום ערב שבת על ידי מחלקי
הקופה מן הפרטים ומן הת"ח מכל בית חלת לחם אחת נמצא כי
הכולל נותן כל שבוע ר"ן גרוש כדי לתקן אלף ומאתיים לחם
עלה בקבץ מידי שנה בשנה לא פחות מן י"ב אלף ות"ק גרוש בשנים
12500 א7
כתקנן (ובעונות אגב דוחק זה שנתים ושלש כי גם זה החלוקת לחם
נתבטל ואינו נותן הכולל זולת ארבעים גרוש בשבוע חוץ מן ס"ח
לחם של היקר החכם ונכבד סי' אברהם הכהן הי"ו מפאריז ¹⁵² שהקדיש
לעניי ירוש' לכל שבוע ושבו' וחץ ממה שמקבצים מן הפרטים כל שבוע

146 פאספורטים.

147 לשון נופל על לשון תהלים כ, ח, ור"ל: לאלה יש לשכור רכב ואלה יש לתת כסף.

148 בפני עצמה.

149 ר"ל: יאמר.

150 אולי משמעו, שנתמנו מטעם וכו'.

151 בשבת קודש.

152 סיניור אלברט כהן, שליח משפחת רוטשילד שהגיע לירושלים בשנת תרט"ו לסייע ליהודי ירושלים במצוקתם הכלכלית שנגרמה על ידי מילחמת קרים.

כנז' ובעונות עניי בני' זו'ן והטף מן זלעפות רעב נפשם בהם תתעטף
וירחם ה'

ב חטיי דפסחא אחר שיושבים רה"ז ¹⁵³ וגדולי העיר הי"ו בכל חדש אדר
בבית הועד ומקבצים מכל הת"ח ומכל הדר בעיר י"ב חודש כד"ת
עכ"ז ¹⁵⁴ צריך הכולל להניח מעות בעין לצורך החיטי דפסחי ח' אלף'
8000 גרוש כי אינו מספיק המקובץ מהפרטים לשליש ולרביע
ג מעות בעין לחלק לאיזה ת"ח ועניים צנועים לצורך חיטי דפסחא כי
מתבישי' ליקח מהקופה לא מצה ולא חיטים כי מסוה הבושה על פניהם
עלה בקבץ לאשר נקובים אתנו שמותם בפנקס הכולל אחד באחד
ס"ה ג' אלף גרוש
3000 ד עוגות מצות בעיניהו ¹⁵⁵ לחלק לעניים במ עור ופסח יתומים ואלמנות
שאינן יכולים לקנות חיטים ולא לתקן מצה וצריך ליתן להם מזומן
ולפעמים באים אורחים עניים ערב פסח ותוך הפסח ומוכרחים להזמין
להם ריקודם ובירורם טחינתם לישתן ואפייתן וקמחן לא פחות מן ח'
8000 אלפים גרוש בכל שנה ושנה בשנים כתקנן דאיכא שבע פורתא בעולם
ואיכא שנים דיוקר השערים ח"ו ¹⁵⁶ וצריך לכל אלה ההוצאות של
הקופה הוצאה יתירה על הנזכרות כהנה וכהנה ואלו דברים שאין להם
שיעור ¹⁵⁷ כי אם לפי ברכת השנים

יוד

ב7

הוצאת תלמוד תורה יב"ץ והיא נדרשת קופה בפני עצמה ועל זה
צריך הכולל לסייע להם לפי רוב ההוצאות הנצרכות להמלמדים תש"ב ¹⁵⁸
רבן הבל שאין בו הטא ¹⁵⁹ בני עניים ובני ת"ח ויתומים ובני אלמנות
וגם לקנות להם ספרי דבי רב ¹⁶⁰ ומים ושומרים לתינוקות ומחצלאות
וכלים וניקוי אשפאות ¹⁶¹ וזבליהן והוצאה לחנוכה להילדים וכיוצא לא

9000 פחות מן ט' אלפים גרוש מידי שב"ש ¹⁶²

- 153 ראשי הדרת זקנים.
154 כדין תורתנו (השווה: ב"ב א, ה), עם כל זה.
155 בלשון ימינו: מצות ממש.
156 ר"ל: כל זה אמור בשנים כתיקונן שבהן יש שובע מסוים בעולם, אבל הרי ייתכן, ח"ו, שתבואנה שנים שבהן יאמירו המחירים.
157 ע"פ משנה פאה א' ו'.
158 תינוקות של בית־רבן.
159 מוסב על התינוקות. ראה שבת קיט, ע"ב.
160 בלשון ימינו: ספרי לימוד.
161 אשפות, או אשפתות.
162 שנה בשנה.

יא

סיוע מהכולל לקופת מוהר הבתולות שהן יתומות ועניות ובנות עניים
ות"ח עניים דלית להו מגרמיהו כלום והקופה הנו' היא נדרש' בפני
עצמה ואין די להקופה הכנסותיה כפי הוצאותיה¹⁶³ על כן מוכרח
5000 הכולל לסייע לא פחות מן ה' אלפים בשנה

יב

סיוע לכול להת"ח הי"ו שהוא כולל נדרש בפ"ע בהכנסותיו והוצאותיו'
הלא הוא מסור ביד מע' ¹⁶⁴ הרבנים הגבאים הי"ו ג' הדלים המה ¹⁶⁵
והמה מקבלים מכל שליח כולל מעשר מכל אשר יביא השליח להכולל
הגדול מכל פרי שליחתו אפילו הכי יען כי הוצאותיו רבות על
הכנסותיו לכן מוכרח הכולל הגדול לסייעו לפי תיקון השנים על כל
4000 פנים לא פחות מן ד' אלפים מידי שנה בשנה ¹⁶⁶

י"ג

הוצאת פרס עשרה בטלנים היינו עשרים בני אדם בב' בתי כנסיות וגם
איזה הוצאה קלה בעבורם וגם כפל החילוק להם בג' רגלים ¹⁶⁷ סך הכל 2000
עולה הוצאתם מידי שנה בשנה ב' אלף גרוש

י"ד

הוצאה למצה לגויים אילי הארץ בימי הפסח ליתן לכל גדוליהן מצה
גם לכל הגויים שבמקולין ¹⁶⁸ והוצאה להוליך לגויים אילי הארץ לחם
לבן מעשה אופה בימי מועדם ובימי צומם עם מי ורדים ¹⁶⁹ אלף גרוש 1000

ט"ו

הוצאה בקמ"ר קושטא קאי על ידי פקידי ומשגיחי ירושלם דשם וע"י
הסופר דשם הוצאות נהוגות והכרחיות לפי סדר ישוב ותיקון השנים 4000
ומקריהן עכ"פ ¹⁷⁰ לא פחות מן ד' אלפים גרוש בשנה

163 ר"ל: הוצאות הקופה יתרות על הכנסותיה.

164 מעלת.

165 לשון נופל על לשון במדבר יג ג, ורמז גם להדרתם ולכבודם.

166 ר"ל: יש לתת שכר לשליח לא פחות וכו'.

167 ר"ל: חוץ מזה יש לתת להם שכר כפול לכבוד פסח, שבועות וסוכות.

168 כנראה כאן: שווקים שהגויים מצויים בהם.

169 בלשון ימינו: מי-בושם.

170 על-כל-פניהם.

ט"ז

שכירות בית הוועד הגדול ובית העזבונות הנקרא (אודה) ¹⁷¹ והוצאה
שכירות ספרים ומשרתים לכולל ושכירות בתים לעניי בני יתומי
ואלמנות דלית להו מגרמיהו והגוים מטילין עצמן על הכולל ¹⁷² ס"ה 7000
ז' אלפים גרוש בשנה

טו"ב

ב8

הוצאה לתיקון בתי החצרים אשר להכולל בשכירות ובמשכנתה לוחות
5000 וברזל סיד ועפר ואבנים מים וכלים ופועלים ותיקון המקואות ה' אלף

ח"י

הוצאת בי דואר פוסטאס ההולכות ובאים אגרות מד' כנפות הארץ
2000 ומהני שלוחי דידן ¹⁷³ מקצוי ארץ וים רחוקים חוץ מאמשרטרדם ¹⁷⁴ ב' אלף

י"ט

2000 הוצאת שוחטי מתא ¹⁷⁵ ספרדים ואשכנזים ושומרים ב' אלף לשנה

ך

הוצאות העניים הנלב"ע ¹⁷⁶ ומהם יתומים ויתומות ואלמנות עניות
כתפין ¹⁷⁷ ותכריכין והוצאות נהוגות לפי העת והזמן לא פחות מן
6000 שש אלף בשנה

כ"א

הכשר וריוח שנותן הכולל מההקדשות דהינו מכמה בעלי בתים שהניחו
ממונם בכולל וכל ימי חייהן אוכלים פירותיהן ומסדרים בחייהם מי יזכה
בקרן ההוא לאחר מיתת האיש והאשה והכולל בותן אח"ך ¹⁷⁸ לאשר
יזכה להם המקדיש הנז' אם ליו"ד ת"ח ¹⁷⁹ ונקראת ישיבת פ' ¹⁸⁰ על שם

171 מלה טורקית שנתאזרחו בערבית. משמעותה המקורית — חדר, לשכה.

172 תופעה חברתית זו בירושלים שבימים ההם מעניינת וראויה למחקר.

173 ומאותם שליחים משלנו.

174 כלומר קשרי הדואר עם הפקידים ואמרכלים של אמשרטרדם.

175 שוחטי העיר.

176 הנפטרים לבית-עולמם.

177 נושאי ארון המת.

178 אחרי-כך.

179 ליורים דעה, תלמידי-חכמים.

180 פלוגי.

הגלב"ע איש או אשה או לקרוביו ומיודעיו רחוק או קרוב מתושבי
65000 ירושלם כפי שטריהן ס"ה אלפים בשנה שהם קרן ת"ר אלף גרוש מחוב
ההקדשות

כ"ב

א9

חוב שחייב הכולל בהכשר ורבית אוכלת בה י"א למאה לשנה ובכל שנה
הולך וגדל החוב כי אין בכיס הכולל ליתן להם ריוח מידי שב"ש עלה
בקבץ קרן החוב לתת"ק אלפים חוץ מההקדשות הגז' וממשכנות והם
לבני ברית מהם ת"ח ומהם יתומים ואלמנות ועניים ועניות ומהם לגוים
אילי הארץ ומהם לגוצרים ועמלקים (דיר אל ארמאן) ¹⁸¹ שהגיתו קרן
ממונם בכולל לאכול פירותיהן וכולם בשטרי חובות שבידיהן עם חותם
הכולל וצריך ריוח ¹⁸² כל י"ב חודש להחוב הגז' ק' אלף אריות ¹⁸³
100000 נמצא חייב כולל ירושלים תו"ב בין הכל קרוב לסך ט"ו אלף ליראס
איסטירניק ¹⁸⁴ וצריך כל שנה ריוח והכשר לכל החובות הגז' חוץ מכל
ההוצאות הרשומות מעלה סך אלף ות"ר לירא כנז' ע"ז תאבל ארץ
הן אלה כ"ב סימנים מסדר הוצאת כוללות ארצנו ירושלם דדאבה ¹⁸⁵
על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו חוץ מכמה מיני הוצאות
בלתי נהוגות המתחדשות תמיד אין רגע בלא פגע הביטו וראה אם יש
מכאוב במכאובינו ומאין יבא עזרנו כי אם מה' אלוֹקֵינו ומישראל אחינו
ואם ח"ו יעלימו עיניהם ממנו בענין החוב הגז' ח"ו הן גוענו אבדנו
כולנו נשינו וטפינו יהיו לבז וכל מחמודינו ¹⁸⁶ למרמס ואין לנו לכל
ההוצאות הנצרכות רק ההכנסות הסדורות מעבר לדף אשר מהבל ימעטו
מעט ורעים וגם שאינן סדורות תמיד וקבועות שנה בשנה ה' יאמר די
לצרותינו וישים בלב שרי וסגני ישראל אחינו להוציא מצרה וממסגר
נפשנו במהרה בימינו כ"ר אנס"ו *¹⁸⁶

181 'העמלקים' הם הארמנים, 'דיר אל ארמאן' הוא המנזר הארמני ברובע הארמני בירושלים.

182 כאן — ובמקומות אחדים נוספים בכתב-היד — ריבית.

183 מטבע כסף הולנדי שהילך באימפריה העותומאנית במאות י"ז—י"ט הנקרא גם 'אסדי', על שם
צורת האריה שהיתה טבועה בו. הוא איננו זהה לגרוש. אך יש והמקורות במאה הי"ט
משתמשים ב'אריה' במשמעות גרוש. בתקופה בה חובר התזכיר שימש אך ורק כערך כספי
לחשובים.

184 לירות שטרלינג. לעיל: 'ליבראס איסטרילינאס'.

185 ירושלים הדואבת ומצטעררת, ונתכוון לשון נופל על לשון 'ירושלים דדהבא', כלומר, ירושלים
של זהב (עיי' נדרים נ, ע"א; משנה שבת ו, א ובבלי שם נט, ע"א).

186 מחמודינו נראה שלצורה שבטקסט השפעה ערבית.

*186 כן יהי רצון, אמן, נצח, סלה, ועד. עמוד 99 חלק בטקסט.

סדר הכנסת הכולל יב"ץ

10א

א

מהשלוחים הי"ו שלוחי כולל ההולכים בשליחות מצוה לתיקון הכולל
לערי סוריא וערביא מערב החיצון והפנימי ¹⁸⁷ טורקייא וערי איטלייא
מהם חוזרים לעשר שנים ומהם לח' ומהם לשש ומהם לד' ושלש חשבנו
אותם הדק הטיב אחד באחד יגשו עולה הכנסתם מ' אלף לשנה
40000

ב

מעזבונות הנפטרים לב"ע ¹⁸⁸ שאין להם יורש פהע"ק תו"ב והכולל
יורשו כפי הסכמות ותקנות רבני וגאוני עולם ראשונים כמלאכים אשר
גזרו בכל אלה וחזו"ן ¹⁸⁹ שתקנו לקיום וישוב הארץ שהיה הכולל יורשו
מעלה מטה עלה בקובץ מידי שנה בשנה חמשים אלף ויש שנה ששים
אלף ויש מ' אלף ויש ל' אלף
50000

ג

הכנסה מבית עלמין ממכירת מצבות וקברים ואבנים על ידי פקידי בית
עלמין מעלה מטה עלה בקבץ מידי שנה בשנה כ' אלף
20000

ד

פשר דמי קבורה ¹⁹⁰ וסילוק ירושת הכולל אשר עושים איזה בעלי בתים
כדי להוריש ממנו אשר יעזבו אחריהם לכל אשר ירצו קרוב או רחוק
מהדרים פה או לאיזה ת"ח דלעבדו ליה נייחא ¹⁹¹ אחרי מותו גם הכנסה
מן המסים ר"ל פרטים המונים ואלמנות עתירות ¹⁹² הבאים לדור
פהע"ק ולא נתפשרו עם הכולל נותנים ח' וי"ד למאה מדמי קצבתן
שנה בשנה ס"ה
25000

ה

10ב

הכנסת יפו תו"ב מהבאים מחזו"ל ופורעים עפ"י הסכמות הראשונים סך
ע"ה גרוש לכל נפש מהמשיג ידו ובעד הסך הגז' שוכרים לו בהמה כסוס

187 כנראה: 'המגרב'.

188 לבית-עולמם.

189 כאן 'אלה' לשון שבועה, ולשון נופל על לשון ויקרא יח י, וחזו"ן — וחרם ונידוי.

190 ר"ל: כסף הניתן לשם הוצאות קבורה.

191 שעשו לו נחת-רוח.

192 ר"ל: שיש בהם — בפרטים — פשוטי בני-אדם ואלמנות עשירות. כאן אתה למד משהו על המצב החברתי של ירושלים דאז.

כפרד לעלות לירוש' תו"ב מהסך הנז' ומזה הסך פורעים מכס גם שאר
הוצאות ונשאר איזה ריוח מעט להכולל סך הכל עלה בקבץ משב"ש ¹⁹³
6000 ו' אלף

ו

הכנסה ששוכרים ביפו ג' בתים וב' מרתפות חוץ מהמשכנתות והמה
2000 קרקע מהכולל וכולל ירוש' תו"ב ¹⁹⁴ ב' אלפים בשנה

ז

הכנסה קצבה קבועה מלונדאן ומן ווין ומקוסטא ¹⁹⁵ דשייכי להכולל
6000 יב"ץ מידי שב"ש שש אלפים גרוש

ח

מהגאבילה ¹⁹⁶ של בשר הנמכרת מידי שנה בשנה במעמד של רשומי
וטובי העיר ¹⁹⁷ ספרדים ואשכנזים בסך יו"ד אלף גרוש הסר מהם אלף
9000 שנותנים לכולל הת"ח ¹⁹⁸ מעשר מהסך הנז' נשאר ט' אלף גרוש

ט

שכירות בתי החצרים של כולל ירושלם תו"ב מידי שב"ש וממושכנות
15000 על משכנות לחשבון י"ב למאה מעלה מטה עולה ט"ו אלף לשנה

יו"ד

הכנסות פרטיות זעיר שם זעיר שם כפעם בפעם מהארץ ומחו"ל
3000 כאשר יהיה האופן ¹⁹⁹ מעלה מטה שלשה אלפים מידי שב"ש

193 מדי שנה בשנה.

194 ר"ל: הכנסה הבאה מהשכרת בתים ומרתפים ומהמשכנתאות שהם רכוש כולל ירושלים.

195 היינו, קונסטאנטינופול. לעיל בקראת עיר זו פעמים אחדות 'קושטא קאי'.

196 מס הברש.

197 ר"ל: אנשים חשובים, וכאן הם הפקידים הממונים לתכלית זו.

198 דל מכאן את המעשר הניתן ל'כולל הת"ח'.

199 לשון נופל על לשון יחזקאל א טז. בלשון ימינו: לפי ההזדמנות.